

Minnisblað um fund með Mr. Butrick, ódagsett, skipulag kommúnista

Bjarni Benediktsson – Stjórnmaál – Dómsmálaráðherra – Utanríkisráðherra – Thor Thors – Ólafur
Thors – Finnur Jónsson – 18. ágúst 1948 – Mr. Byrns

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360
Bréfa- og málasafn 1946-1953.
Askja 2-15, Örk 1

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Miðvikudaginn 18. ágúst 1948 kom Mr. Butrick á skrifstofu mína og áttum við samtál um nokkur málefni. Meðal annars afhenti hann mér memorandum, dags. 18. ágúst, um skipulag kommúnista hér í bæ. Taldi hann upplýsingar þær, sem í memorandum þessu eru, vera áreiðanlegar, þó að ekki gæti hann persónulega ábyrgst, að þær væru óbyggjandi. Sérstaklega aðspurður svaraði hann óákveðið, hve áreiðanleg frásögnin væri um, að kommúnistar létu upplýsingar sínar ganga áleiðis til rússnesku sendisveitarinnar hér, og skildist mér sú frásögn frásögn frekar byggð á getgátum en öruggri vissu.

Ég sagði honum, að skipulag það, sem í memorandum þessu er sagt frá, væri í höfuð atriðum ekki ólíkt því, sem aðrir flokkar hefðu hér í bænum og fram að þessu hefði skipulag kommúnista ekki reynst áhrifaríkara en annarra við almennar kosningar, þó að vafalaust væri, að þeir hefðu reynt að fullkomna það á síðustu tímum.

Mr. Butrick lét uppi sérstakar áhyggjur um, að kommúnistar gætu, ef á reyndi, einkum ef stríð brytist út, hrifsað til sín völdin og aðrir væru þá óviðbúnir. Ég svaraði, að vissulega væri mikið til í þessu. Af annarra hálfu hefði verið athugað, hvaða varúðarráðstafanir skyldi gera, en enn væru þær mjög ófullkommar og allsendis ófullnægjandi.

Það væri annað mál, að í slíkum átökum mundu kommúnistar sennilega minna treysta á þetta skipulag sitt heldur en á nokkur hundruð manna sveit æstra áhangenda, en þeir gætu att út í hvað sem væri.

Í þessu sambandi spurði ég Mr. Butrick að því, hvort hann teldi bráða stríðshættu nú. Hann sagðist ekki vita til hennar umfram það, sem á allra vitorði væri. Hitt mundi mér kunnugt, að Bandaríkjastjórn væri farin að safna vörum í stórum stíl miðað við, að stríð brytist út; menn hefðu á ný verið kvaddir í herinn og þó að ekki færi hátt um, þá hefðu yfirmenn í hernum verið kvaddir til fyrri starfa. Einnig gat hann þess, að þrátt fyrir

eindregin tilmæli sín hefði Bandaríkjafloti ekki treyst sér til að senda skip til hreinsunarinnar í Hvalfirði og hefði verið sagt, að af engu slíku skipi væri hægt að sjá nú. Taldi Mr. Butrick það benda til, að mikið þætti við liggja, að allur útbúnaður væri í lagi þar vestra.

Í framhaldi af þessu leiddist talið að því, e.t.v. ekki sízt fyrir minn tilverknað, hvað Bandaríkjastjórn mundi gera varðandi Ísland ef til ófriðar kæmi. Mr. Butrick sagði, að á þetta hefði aldrei verið minnst við sig af stjórnvöldum í Bandaríkjunum að öðru leyti en því, að sér væri kunnugt um samtal, sem hefði verið í Washington, - mundi ekki örugglega við hverja, hvort það hefði verið við mig, Ólaf Thors eða þegar forsetinn var þar staddur, - um afstöðuna gegn Íslandi. Samtal þetta hefði verið í sambandi við dinner, sem haldinn hefði verið í húsinu andspænis gamla State Department-húsinu, og hefði þá verið látið uppi af Bandaríkjana hálfu, að þau mundu nota Ísland eða Keflavíkurflugvöllinn a.m.k., ef til ófriðar kæmi og hefðu Íslendingarnir fallist á það.

Ég svaraði þessu svo, að ef átt væri við samtal, sem nokkrir Bandaríkjamenn hefðu átt við mig, Finn Jónsson og Thor Thors, í Blair- eða Lee-house í desember 1946, þá væri það alger misskilningur, að við hefðum fallist á nokkuð í þessu sambandi. Viðræður þessar hefðu verið algjörlega óformlegar og að okkur viti einungis til skýringar. Við hefðum ekki verið boðnir í þennan miðdegisverð sem neinir fulltrúar stjórnar okkar, og ég ekki einu sinni átt setu í stjórninni á þeim tíma. Við hefðu heldur ekki einu sinni skýrt ríkisstjórninni formlega frá þessum viðræðum, þar sem við hefðum einungis litið á þær sem skýringu Bandaríkjamanna á afstöðu sinni og álitum þeirra á þýðingu Íslands, ef til styrjaldar kæmi, skýringu, sem gefin hefði verið íslenskum stjórnsmálamönnum stöddum í Washington. Viðræðurnar hefðu því aðeins verið til að skýra og kanna sjónarmið hvors annars en ekki á neinn hátt bindandi, enda hefði aðeins verið talað um hugsanlega möguleika en aldrei vikið að neinum skuldbindingum.

Hinsvegjar væri okkur auðvitað ljóst - og hefði þá verið ljóst - að ef til ófriðar kæmi hefðu Bandaríkin betri afstöðu í upphafi en ella vegna réttinda þeirra skv. flugvallarsamningnum, enda hefði það komið glögglega fram í þessum viðræðum í Washington af hálfu Bandaríkjamanna.

Þrátt fyrir þessa aðstöðu yrðu Bandaríkjamenn að gera sér ljóst, - og það lagði ég alveg sérstaka áherslu á og endurtók, - að ef til stríðs kæmi, þá þyrfti sérstakt samþykki Íslenzku stjórnarinnar til afnota Keflavíkrflugvallar í stríðsskyni. Ef völlumurinn væri notaður í stríðsskyni án samþykkis Íslendinga væri því bæði brotnir samningar milli landanna og alþjóðalög.

Mr. Butrick sagði þá, að ef til slíkra samninga þyrfti að koma áður en hann væri notaður þann veg, gæti það orðið hættulegt vegna þess, að þá mundu Rússar geta komið til landsins á meðan á þessum samningaumleitunum stæði og orðið þannig á undan Bandaríkjamönnum. Ég kvað það ekki líklegt, því að öllum væri ljóst, að ef til ófriðar drægi eða ef sérstök stríðshætta væri talin, mundu Bandaríkjamenn sjálfsagt, án alls tilverknaðar Íslendinga, hafa ferðum sínum til Þýskalands, sem þeim væri heimilaðar í friðsömum tilgangi, þannig að atíð væri nokkur flugfloti staddur á Íslandi. Þyrfti því ekki af þeim sökum að óttast, að Rússar yrðu á undan Bandaríkjamönnum. En þess yrði vel að gæta, að þó að slík umferð og skömm viðstaða hér á landi væri heimil, þá réttlætti það ekki, að landið væri - eða flugvöllumurinn - notaður sem stríðsbasis, án þess að samþykki réttra Íslenzkra stjórnvalda kæmi til. Enda hefði verið lögð á það megin-áhersla af fylgismönnum flugvallarsamningsins í öllum almennum umræðum, að hann heimilaði aðeins friðsamlega umferð vegna hersetunnar í Þýskalandi.

En annað mál væri svo það, að sumir héldu því fram, að sjálfur Keflavíkurvöllumurinn og aðstaða Bandaríkjamanna þar færði aukna hættu yfir landið. Hugsanlegt væri, að vegna tilvistar

vallarins mundu Rússar þegar í upphafi styrjaldar og áður en nokkuð annað yrði gert, ráðast á völlinn, reyna að sprengja hann og þá e.t.v. einnig eyðileggja Reykjavík, eyða mannlífum og verðmætum í stórum stíl. Við yrðum þannig að sitja uppi með mikið tjón bæði á mönnum og verðmætum bótalaust fyrir það, að við hefðum samþykkt veru Bandaríkjamanna hér.

Mr. Butrick svaraði þessu svo, að engin ný hættu væri færð yfir landið af þessum sökum. Í síðustu styrjöld hefði raunin órðið sú, að Bretar hefðu hertekið landið jafnvel þó að engir flugvellir væru þá hér til og sjálfir útbúið þá. Bandaríkjamenn hefðu síðan komið eftir samningum við okkur og útbúið fleiri flugvelli. Svipað mundi fara í nýrri styrjöld. Aðalatriðið væri, að við værum á stytstu fluglínunni milli þeirra tveggja velda, sem hugsanlegt væri að til átaka mundi koma á milli. Sú staðreynd yrði ekki umflúin og við yrðum að setta okkur við afleiðingar hennar. Hið eina, sem breytt gæti þessu, væri, ef ný tækni gerði þýðingu Íslands minni en nú eða enga, en sú tækni ætti að sínu viti langt í land. Nú yrðum við að fara að eins og aðrar þjóðir, að velja hvorum megin við vildum vera. Norðmenn væru nú þegar búnir að gera sitt val og Danir langt komnir en Svíar e.t.v. enn nokkuð á báðum áttum. Við kæmumst ekki undan staðreyndunum eins og þær lægi fyrir. Það væri og vitað, að megin þorri allra Íslendinga væri með Bandaríkjamönnum eða Vesturveldunum og óskuðu þeim sigurs ef til átaka kæmi, og mundu ekki aðeins búast við, að þeir kæmi þá hingað til lands með her heldur einnig vonast eftir því.

Ég sagði, að vafalaust væri, að yfirgnæfandi meirihluti Íslendinga óskaði Vesturveldunum sigurs, ef til ófriðar kæmi, en þess yrði að gæta, að margir néldi því fram, einnig velviljaðir menn og aðrir en kommúnistar, að við ættum að láta deilur stórveldanna með öllu afskiptalausar. Þau yrðu að gera upp sín mál sín á milli, en við að halda áfram að búa í friði í okkar litla landi, eins og við hefðum gert um langan tíma. Verið gæti, að sumir segðu þetta í þeirri von, að flotar Breta og Bandaríkjamanna væru svo öflugir, að engin hættu væri af þeim sökum á því,

að Rússar getu sett sig hér fasta, og mundu þegar af þeirri ástæðu ekki reyna það. Af sömu ástæðu hefði ég talið, að sú hætta sem hann teldi á kommúnistabyltingu hér ef til ófriðar kæmi, væri ekki sérlega mikil, þar sem kommúnistar mundu telja víst, að Bandaríkin mundu ekki þola það, að þeir gripi völdin ólöglega á Íslandi, þegar stríð væri byrjað eða yfirvofandi.

Mr. Butrick sagðist ekki geta sagt mikið um þá hattu, sem Ísland kynni að vera í. Það, sem hann vonaði, væri, að ef til ófriðar kæmi yrði Bandaríkjaflugher fljótari hingað heldur en rússneskur. Væri það þó mjög undir veðri komið vegna þess, að flugher Bandaríkjamanna kynni að vera kyrsettur vegna verðurs vestan við Atlantshafið og meðan kæmu Rússar hingað. Eg varpaði fram þeirri spurningu, hvort þetta væri svo líklegt, þegar á það væri litið, að hæpið væri, að ef svo ófriðvanlega væri í heiminum, að stríð gæti brotist út á hverri stundu, að Bandaríkjamenn hefðu þá ekki flugflota stadda á öllum viðkomustöðum á leiðinni til Þýskalands. Mr. Butrick kvað það kynni mega svo vera en um hattuana væri hann sem sagt ekki maður til að dæma; sig skorti sérþekkingu á því. Um hana yrðu hernaðarsérfræðingar að segja, ef mark ætti að taka á. Grunur manna væri sá, þótt það væri ekki örugg víska, að Rússar hefðu flugvöll í Spitzbergen og eins hefðu þeir afstöðu norðarlega í Finnlandi og a.m.k. gætu þeir tekið allt Finnland hvenær sem þeim litist. Þeir væru því alls ekki jafnlangt undan eins og við e.t.v. vildum vera láta.

Í þessu sambandi drap ég á orðróminn, er gekk í sumar, um að rússneskur her kynni að vera um borð í rússnesku síldarskipunum og sagði, að ég hefði sagt Mr. Byrns frá þeim orðrómi, í fjarveru Butricks í Bandaríkjunum, til að fregna hjá honum, hvort nokkur slík bráðmeginhætta væri á heimsmálum, að þetta gæti verið trúlegt, en Mr. Byrns hefði sagt, að svo væri ekki, og lofað að láta mig vita, ef breyting yrði þar á.

Mr. Butrick spurði þá, hvort Rússarnir væru hér ennþá

og kvaðst ég halda svo vera og sagði honum frá því, þegar eitt rússneska skipið var tekið í landhelgi og skipstjórinn reyndi þrúga að kasta sér í sjóinn á leiðinni inn og sagði yfirmanninum á skipinu, að hann og aðrir yfirmenn þessa rússneska veiðis- skips, hefðu allir verið, og væru enn, í rússneska flotanum, en sjálfur hefði hann aldrei nálegt síldveiðum komið. Þá sagði ég og skoðun íslenskra sjómanna, að Rússarnir yfirleitt virtust lítið kunna til veiðanna, enda hefðu þeir Íslendingar, sem þeir fengu um borð, ekki verið sérfræðingar í síldveiðum, a.m.k. ekki annar þeirra. Mr. Butrick spurði þá nánar um stærð skipanna. Sagði ég, að stærsta skipið mundi vera Liberty-skip, sem Bandaríkjamenn hefðu látið Rússum í té. Mr. Butrick sagði, að það mundi sennilega enn vera í eigu Bandaríkjastjórnar. Ég svaraði því til, að þeir hefðu þá e.t.v. lánað þá í þessum sérstaka tilgangi hingað upp til Íslands.

Að svo búnu snérist samtalið að öðru, en ég lét það einhverntíma undir samtalinu uppi, að ég væri því feginn, að Mr. Butrick hefði leitt samtalið að þessu efni, vegna þess að við hefðum töluvert um þetta hugsað en ekki talið tímabært að teka það að fyrra bragði upp við Bandaríkjastjórn, en hann vildi þá ekki við það kannast, að hann hefði byrjað umræður um þetta efni og varð að samkomulagi, að segja nætti, að samtalið hefði leiðst að þessu efni.